

Domokos Andrea¹: Nótári, Tamás: Law, Religion and Rhetoric in Cicero's Pro Murena
Passau, Schenk Verlag, 2008. 200 pp.

Debreceni Jogi Műhely, 2008. évi (V. évfolyam) 3. szám (2008. július) 64-66.

Nótári Tamás római jogász és klasszika filológus, a Károli Gáspár Református Egyetem docensének monográfiája nem csupán a római jog, hanem az ókortörténet iránt érdeklődők számára is értéket képvisel, hiszen már a mű címe is utal a szerző egyedi, komplex látásmódjára, amellyel a római jog intézményeit kutatásai során megközelíti. Jogos kérdésként merülhet fel, hogy mi indítja a büntetőjogász-kriminológust, hogy egy elsődlegesen mégiscsak ókorászok és jogtörténészek számára írott munkáról írjon. A szerző könyvében számos olyan büntetőjogtörténeti kérdést behatóbban vizsgál, amely a bűnügyi tudományok művelőinek érdeklődését is felkelti.

A monográfia² a nagy szónok, Marcus Tullius Cicero Kr.e. 63-ban Lucius Licinius Murena védelmében elmondott beszédének huszonhatodik és huszonhetedik paragrafusa kapcsán fejti ki kutatásai eredményeit.³ Lucius Licinius Murenát, a 62-es év majdani consulát vetélytársai választási csalással, ambitusszal vádoltak. Murena elítélése nem csupán a hadvezér politikai pályafutását törte volna ketté, hanem a köztársaságot is súlyos veszélybe sodorta volna, hiszen Cicero ekkortájt leleplezte le Catilina összeesküvését, amely majdnem polgárháborúba sodorta az államot.⁴ Tekintsük át a következőkben, hogy a munka melyik részei tartanak igényt a büntetőjogász-büntetőjogtörténész érdeklődésére.

1. *A választási visszaélések törvényi szabályozásának bemutatása.* A magistratusok választása Róma köztársasági államrendjének velejárója volt, ugyanúgy szerepet játszott a választásokban a választási csalás/vesztegetés (ambitus) is. Már nem sokkal a tizenkéttáblás törvény megszületése után, 432-ben megjelent az első törvényi rendelkezés, amely megtiltotta, hogy a pályázók különlegesen fehérített, ragyogóvá tett öltözékkel hívják fel magukra polgártársaik figyelmét. Az ambitus (körüljárás, körbejárás) kezdetben csupán azon tevékenységet jelölte, amely során a hivatalra pályázó körbejárta a választókat, hogy a maga számára biztosítsa szavazataikat. A sullai lex Cornelia de ambitu szankciója szerint a tényállás megvalósítóját a magistratusra való pályázástól tíz évre eltiltotta. 67-ben megszületett a lex Calpurnia, amelynek szankcióiról a következőket tudjuk: tartalmazta a senatusból való kizárást, a hivatalokra való pályázástól életfogytig tartó eltiltást (szemben a lex Cornelia által megjelölt tízéves időtartammal) és egy bizonyos pénzbüntetést. Egy 63-ból származó senatus consultum a lex Calpurnia által szabályozottak egy részét kiemelten szankcionálta, így a pályázónak Rómában történő fogadásakor párthívek pénzért történő toborzását, a gladiatori játékokra nagy számú ingyenjegy és -hely kiosztását, és a túlzott mértékű vendéglést, ezen senatus consultum feltehetően az említett törvényt értelmezte és konkretizálta. A 64-es év eseményei azonban – elsősorban Antonius és Catilina egyre inkább elharapódzó vesztegetései – újabb törvény meghozatalát tették szükségessé. E törvény lett a 62-es év consulatusára pályázó valamennyi jelölt által támogatott, 63-ban megszületett lex Tullia, amely újabb büntetésként tíz év száműzetést is kilátásba helyezett, valamint határozottabban lépett fel a pénzt osztogatókkal szemben, és büntette a törvényből való – állítólagos betegség miatti – távolmaradást. Ezen kívül megtiltotta a pályázás előtti két esztendőre vonatkozóan a gladiatorjátékok rendezését, amely tilalom alól csak azok végrendeletben kötelezővé tett volta adhatott felmentést. A törvény így kívánta megakadályozni a közvetlenül a választóknak történő pénzfizetést, és akarta korlátozni a pályázók kíséretének létszámát.⁵

2. *A büntetésvégrehajtás jogi és vallási aspektusainak szoros kapcsolata.* A magistratust kísérő lictor feladatainak ellátása során köteles volt magával hordania a fascest, a

vesszőnyalábot, amely a bárdot ölelte körül. A bárdot a hajdani büntetőjog a securi percussio, a bárd dal lefejezés eszközeként használták, a kivégzést a magistratus jelenlétében maguk a lictorok hajtották végre. A securi percussio végrehajtásának részletei nagyban megegyeznek az áldozati állat megölésének rítusával, s ebből Nótári azt a következtetést vonja le, hogy az ősi időkben e kivégzési mód nem volt egyéb, mint a tettes feláldozása a bűncselekmény által megsértett s az áldozattal kiengesztelni kívánt felsőbb hatalmaknak. Abban az időben, amikor a lictorok hajtották végre a halálos ítéleteket, ők vesszőzték meg kivégzés előtt az elítéltet. A magistratus utasítására a lictor kioldotta a fascest, az elítéltet megfosztotta ruháitól és kezét a hátán összekötötte vagy egy oszlophoz kötötte, ezt követően a magistratus parancsára következett a verberatio, majd a bárd dal lefejezés. A lictorok által végrehajtott megkorbácsolás a mellékbüntetés célját szolgálta, hiszen minden, a lictorok végrehajtott kivégzésnek részét képezte, hanem a halálos ítélet – ami nem más, mint a bűnös feláldozása – rituális tisztító elemeként volt attól elidegeníthetetlen, vagyis szakrális mellékbüntetésnek tekintendő.⁶

3. *Az ún. házi „büntetőjog” jelentősége az ókori Rómában.* A szerző forrásszerűen tudósít a férjnek azon jogáról, illetve kötelességéről, hogy felesége főbenjáró vétkei, a házasságtörés és a borivás miatt a rokonokkal tárgyalást (iudicium domesticumot) tartson, valamint azon lehetőségéről, hogy a csekélyebb súlyú vétkek esetén saját belátása szerint büntesse feleségét. A férj a rokonokkal ítélezett felesége felett házasságtörés esetén, és ha rábizonyították egy nőre, hogy bort ivott (e „tényállásnak feltehetően szakrális okai voltak): egy Romulusnak tulajdonított törvény megengedte, hogy mindkét esetet halállal büntessék a nőt. Azon kérdésben, hogy a iudicium domesticum valóságos bíraskodás volt-e, a szakirodalom erősen megosztott. Hiányolható ugyan a házibíraskodás által elbírálandó bűncselekmények körének pontos meghatározását, ám a szerző szerint ezen gondolkodásmód nem volt jellemző a rómaiakra, hiszen az állami igazságszolgáltatás rendjében is voltak hatásköri átfedések, ami azt bizonyítja, hogy a meghatározott bűncselekmények elbírálására rendelt törvényszékek hatásköre sohasem vált kizárólagossá a házibíraskodás és az állami igazságszolgáltatás között, s amíg ezek egymás mellett léteztek, kölcsönös hatásköri konkurencia érvényesült közöttük. A rómaiak a családban az állam kicsinyített mását látták, amelyben a pater familias megfeleltethető az imperiummal rendelkező magistratusnak, s hasonlóképpen párhuzamba állítható jogszolgáltató tevékenységük is. Kimutatható ugyanakkor, hogy a feleség és a gyermekek főbenjáró büntethetőségét a szokásjog feltétlenül a consiliumhoz kötötte, és hogy a pater familias nem függetleníthette magát a consilium többségi ítéletétől a vádlott bűnösségét vagy ártatlanságát illetően.⁷

E példák után visszatérve a monográfia egészéhez. A könyv szerkezetileg logikusan tagolt, a szerző minden fejezet elején előrevetíti mondanivalóját, valamint a fejezetek végén ismét összefoglalja azokat. Kiemelendő a gazdag jegyzetapparátus, a jegyzékek és mutatók, melyek nagy segítséget nyújtanak a bőséges lexikális anyagban történő eligazodáshoz. A munkát latin nyelvű összefoglalás zárja.

¹ Tanszékvezető egyetemi docens, KRE-ÁJK Büntetőjogi Tanszék

² A monográfia magyar nyelven is napvilágot látott két évvel ezelőtt – Nótári Tamás: Jog, vallás és retorika. Studia Mureniana. Szeged 2006.

³ A Pro Murena bevezetéssel és jegyzetekkel ellátott fordítását lásd: Cicero – Négy védőbeszéd. Fordította, jegyzetekkel ellátta és a bevezetést írta Nótári Tamás. Szeged 2004.

⁴ Ehhez lásd Nótári T.: Jogtudomány és retorika – Cicero pro Murena 26. Jogtudományi Közlöny 2001. 12; Megjegyzések Cicero pro Murenájának történeti háttéréhez. Belvedere Meridionale 2001. 5–8; De oratoris perfecti institutione. Collega 2003. 3; Megjegyzések egy jogértelmezési maxima történeti háttéréhez. Jogtudományi Közlöny 2004. 7–8; Summum ius summa iniuria. Magyar Jog 2004. 7; Szakralitás és szimbolikus harc – adalékok a legis actio sacramento in rem eredetéhez. In: Jogi kultúrák, processzusok,

rituálék, szimbólumok. Szerk. Mezey Barna. Budapest 2006; *Duellum sacrum – gondolatok a legis actio sacramento in rem eredete kapcsán*. Állam- és Jogtudomány 2006/1; *Comments on the Origin of the legis actio sacramento in rem*. Acta Juridica Hungarica 2006/2.

⁵ A szerző korábbi írásaiban is foglalkozik e kérdéskörrel. Vö. Nótári T.: *Quaestio de ambitu*. Collega 2001. 5; *Megjegyzések a modern büntetőeljárás alapelvek római előzményeihez*. In: A Büntető Törvénykönyv és a Büntető Eljárási Törvény módosításának elméleti és gyakorlati kérdései. Budapest 2003; *Iuridicophilologica*. Tíz tanulmány. Budapest 2004. *Summum ius summa iniuria – Comments on the Historical Background of a Legal Maxim of Interpretation*. Acta Juridica Hungarica 45. 2004; *Választási kampánystratégia az ókori Rómában*. (társszerző Németh Gy.) Jogtudományi Közöny 2006/7-8; *Kampánystratégia az ókori Rómában*. In: Hamza G.–Nótári T.: *Mit hoz a múlt? Jog- és kultúrtörténeti tanulmányok I*. Budapest 2006; *Hogyan nyerjük meg a választásokat? Quintus Tullius Cicero: A hivatalra pályázók kézikönyve*. Fordította, a jegyzeteket, az előszót és az utótanulmányt írta Nótári T. Szerkesztette és a kísérő tanulmányt írta Németh Gy. Szeged 2006.

⁶ Ehhez lásd Nótári T.: *Numen és numinozítás – a római tekintélyfogalom vallási aspektusai*. Aetas 2003. 3–4; *Festuca autem utebantur quasi hastae loco*. AUB 51. 2005; *A lándzsa mint hatalmi és tulajdoni jelkép az ókori Rómában*. In: Hamza G.–Nótári T.: *Mit hoz a múlt? Jog- és kultúrtörténeti tanulmányok I*. Budapest 2006.

⁷ E kérdéskörhöz a szerző korábbi munkáiból lásd A szerző számos korábban megjelent tanulmányának tárgya szervesen kapcsolódik a monográfiához, illetve megalapozza azt vö. Nótári T.: *De iure vitae necisque et exponendi*. Jogtudományi Közöny 1998. 11; *Megjegyzések a férj hatalom történetéhez az ókori Rómában*. Belvedere Meridionale 1999. 1–2; *The Function of the Flamen Dialis in the Marriage Ceremony*. AnnUB 45. 2004; *De matrimonio cum manu*. Jogtörténeti Szemle 2005. 2; *Megjegyzések a confarreatio szertartásához*. Belvedere Meridionale 2006. 5–6; *Remarques sur le ius vitae necisque et le ius exponendi*. Studia Iuris Caroliensia 1. 2006; *Minden menyasszonyt Gaiának hívtak? Adalék a római házassági szertartás egy eleméhez*. Jogelméleti Szemle 2007/1.